

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 336.71

О.В. ЛИСЕНОК,
д.е.н., доцент, в.о. завідувача кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки,
Український державний університет фінансів та міжнародної торгівлі

Удосконалення сутності та процесу управління формуванням депозитних ресурсів банків

У статті досліджується сутність депозитних ресурсів та їхні різновиди. У динаміці аналізується структура зобов'язань банків України, де визначається, що основну роль для банків відіграють залучені ресурси, удосконалення процесу управління якими є необхідною умовою стабільного розвитку економіки України. За результатами дослідження подаються висновки щодо можливих шляхів збільшення суми депозитних ресурсів в українських банках.

Ключові слова: банк, зобов'язання, залучені (депозитні) ресурси, методи управління депозитними ресурсами.

А.В. ЛЫСЕНКО,
д.э.н., доцент, и.о. заведующего кафедрой финансов и финансово-экономической безопасности,
Украинский государственный университет финансов и международной торговли

Усовершенствование сути и процесса управления формированием депозитных ресурсов банков

В статье исследуется суть депозитных ресурсов и их разновидности. В динамике анализируется структура обязательств банков Украины, где определяется, что основную роль для банков играют привлеченные ресурсы, усовершенствование процесса управления которыми является необходимым условием стабильного развития экономики Украины. По результатам исследования подаются выводы относительно возможных путей увеличения суммы депозитных ресурсов в украинских банках.

Ключевые слова: банк, обязательства, привлеченные (депозитные) ресурсы, методы управления депозитными средствами.

О. LYSENOK,
d.e.s., associate professor acting Head of the Department of Finance and the financial and economic security
Ukrainian State University of Finance and International Trade

Improvement concepts and process management deposit formation resources of banks

The article examines the concept of deposit resources and their variety. The dynamics analyze the structure of liabilities of banks Ukraine, which determined that the main role played by banks attracted resources, improvement of management process which is a prerequisite for sustainable economic development of Ukraine. The study findings are submitted for possible ways of increasing the amount of deposit resources in Ukrainian banks.

Keywords: bank, liabilities, involved (deposit) resources, management of deposit resources

Постановка проблеми. Необхідність прискорення розвитку вітчизняної економіки в умовах нерозвиненості фондового ринку спричиняє високий попит на банківські кредити, а це,

в свою чергу, потребує прискореного нарощування банківських ресурсів. Проте низький рівень монетизації економіки, низька ефективність виробництва, недостатній рівень життя

населення та низька довіра до банківської системи суттєво ускладнюють вирішення цього завдання. І у зв'язку з цим слід зауважити, що особливо гостро стоїть проблема формування банками довгострокових депозитних ресурсів.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Теоретичним і практичним аспектам формування ресурсного потенціалу, методам управління залученими і позиченими коштами банків присвячено праці таких зарубіжних авторів: Г. Асхауер, Д. Полфреман, Ф. Форд, Дж. Сінкі, Е. Рід, Р. Костер, Е. Гілл, Р. Сміт; російських учених – А. Лаврушина, Г. Панової, А. Тавасієва, В. Усоскіна, В. Чаусова та ін.; українських – О. Васюренка, А. Вожжова, А. Герасимовича, М. Алексеєнка, О. Дзюблюка, Ж. Довгань, О. Заруби, А. Єпіфанова, В. Коваленко, С. Козьменка, Р. Коцовської, А. Кириченка, І. Лютого, А. Мороза, С. Павлюка, Л. Примостки, І. Сала, М. Савлука, Т. Смовженко, Р. Тиркала, І. Федосік, В. Шелудько та ін. Завдяки їхнім розробкам сучасного розвитку набули теорія та практика механізму формування, розміщення й управління банківськими ресурсами.

Вирішення зазначеної вище проблеми вимагає вдосконалення методологічних підходів до організації та управління формуванням депозитних ресурсів, а отже і обумовлює необхідність їх дослідження.

Виклад основного матеріалу. Основу для ефективного функціонування банківських установ становить необхідний обсяг залучених (депозитних) та позичених (не депозитних) ресурсів, оскільки саме вони сприяють можливості здійснення банками своєї фінансово-економічної діяльності у повному обсязі.

У зв'язку з цим слід підкреслити, що депозитні ресурси банку, як правило, перевищують суму власного капіталу і включають тимчасово вільні грошові кошти фізичних та юридичних осіб, внесені ними на поточні чи строкові депозитні рахунки. Позичені ж ресурси банківської установи – це здебільшого кредити, отримані на міжбанківському ринку, у центрального банку або ж шляхом випуску боргових цінних паперів, як правило, облігацій.

Слід також зазначити, що спільним для залучених і позичених ресурсів є те, що це чужі гроші для банку, які знаходяться у нього в тимчасову розпорядженні, використовуються для здійснення певних активних операцій з метою отримання доходу чи підтримки ліквідності, але між цими загальними видами ресурсів, з метою їх оцінки та управління ними, необхідно враховувати і деякі особливі відмінності (табл. 1).

Варто також зауважити, що обсяг залучених і позичених ресурсів банку першою чергою залежить від грошово-кредитної політики центрального банку, від змін у доходах юри-

дичних і фізичних осіб, від можливості банку купувати та перекуповувати ресурси на грошовому ринку. За рахунок депозитних ресурсів реалізуються можливості банку відносно масштабів фінансово-економічної діяльності, тобто одержання переважної частини прибутків.

У табл. 2 проаналізуємо питому вагу залучених ресурсів у зобов'язаннях вітчизняних банків за останні десять років.

Як свідчать дані табл. 2, основою фінансових ресурсів банків є строкові депозити та інші зобов'язання, до складу яких входять позичені кошти. Найбільша питома вага строкових депозитів спостерігається на 01.01.2006 і становить 43,55%, коштів на вимогу – також на початок 2006 року 27,43% і має тенденцію до зниження, а частка позичених коштів найбільша на 01.01.2009 та на 01.01.2010 – відповідно 55,73 і 57,50%, що вочевидь пов'язано з наслідками фінансово-економічної кризи 2008–2009 років, коли банки вимушені були шукати інші джерела збільшення своїх зобов'язань через значний відтік коштів із строкових депозитних рахунків. Таким чином, завдання збільшення достатності ресурсів банку саме через зростання частки строкових депозитів у зобов'язаннях є достатньо актуальною науковою та практичною проблемою, оскільки це дасть можливість для подальшого фінансово-економічного розвитку банківських установ і, як наслідок, забезпечить потребу економіки країни значними довгостроковими фінансовими ресурсами.

Окрім цього, залучені кошти є основою складовою ресурсної бази банку, а джерелами формування таких ресурсів є гроші населення та суб'єктів господарювання, які забезпечують банк необхідними коштами для здійснення повномасштабної фінансово-економічної діяльності, і, як наслідок, є суттєвим фінансовим джерелом зростання прибутку банківської установи.

Отже, основне місце в системі фінансових ресурсів банку належить строковим депозитам. За визначенням професора С.М. Фролова, «депозитні залучені ресурси – це кошти, внесені в банк фізичними і юридичними особами на певні рахунки і використані ними відповідно до режиму рахунка і банківського законодавства» [2, с. 65]. О.В. Васюренко зазначає, що депозитні ресурси – це «сукупність залучених банком ресурсів, які забезпечують йому необхідні резерви згідно з вимогами законодавства і дають понад ці резерви основний обсяг коштів для кредитування» [3, с. 117]. А вже у статті «Ресурсний потенціал комерційного банку» О.В. Васюренко та І.М. Федосік наводять інше визначення депозитних ресурсів, згідно з яким «це кошти, розміщені у банку для зберігання та використання з виплатою процентів вкладни-

Таблиця 1. Основні відмінності між залученими та позиченими коштами

Відмінність	Залучені (депозитні) кошти	Позичені кошти
Ініціатива	Від клієнтів	Від менеджерів банку
Плата за користування	Визначає банк з урахуванням ринкових чинників	Визначає кредитор (банк-позичальник коштів, інвестор)
Строк користування	Визначає клієнт, виходячи із пропозицій банку	Встановлює власник кредитних коштів
Використання коштів	Для здійснення всіх дохідних активних операцій	Для здійснення деяких дохідних активних операцій та для підтримки ліквідності
Витрати на залучення (позичення)	Процент плюс маркетингові витрати	Процент плюс можливі комісійні витрати

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Таблиця 2. Загальна структура зобов'язань банків України*

Показник	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Зобов'язання, млн. грн.	188427	297613	529818	806823	765127	804363	898793	957872	1085496	1168829
Питома вага, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Строкові депозити, млн. грн.	82064	119525	179814	248494	205712	261906	311677	381915	455501	421648
Питома вага, %	43,55	40,16	33,94	30,80	26,89	32,56	34,68	39,87	41,96	36,07
Кошти на вимогу, млн. грн.	51692	63451	95663	108653	119498	152865	180741	184638	213173	256095
Питома вага, %	27,43	21,32	18,06	13,47	15,62	19,00	20,11	19,28	19,64	21,91
Інші зобов'язання, млн. грн.	54671	114637	254341	449676	439917	389592	406375	391319	416822	491086
Питома вага, %	29,01	38,52	48,01	55,73	57,50	48,43	45,21	40,85	38,40	42,02

* Складено та розраховано на основі даних [1].

кам» [4, с. 64]. У цьому визначенні, на відміну від першого, робиться акцент на тому, що кошти вносяться на зберігання.

Науковець Н.А. Абралава наводить таке визначення: «Депозитні ресурси – це сукупність грошових коштів вкладників, залучених банком на договірній основі на певний строк або без визначення такого терміну, які підлягають виплаті вкладнику, як правило, з відсотком, що забезпечують банку необхідний обсяг коштів для здійснення активних операцій і виконання банком нормативних вимог згідно із законодавством» [5, с. 63].

Таким чином, на основі зазначеного вище можемо зробити висновок, що депозитні ресурси – це кошти, залучені банком до його зобов'язань шляхом укладання з клієнтами спеціальних договорів або випуском ощадних сертифікатів на чітко визначений строк з обов'язковою умовою сплати процента після закінчення терміну дії депозитної угоди.

Слід також зазначити, що формування залучених банківських ресурсів через проведення депозитних операцій є однією з найважливіших складових фінансово-економічної діяльності банків. Це пояснюється й тим, що депозитним ресурсам належить основна роль у покритті потреб банку в грошових коштах для здійснення дохідних активних операцій.

У зв'язку з цим зауважимо, що депозитні ресурси банку різноманітні за складом, але головним їх видом є кошти, залучені на певний термін, так звані строкові депозити. З цього приводу необхідно зазначити, що у вітчизняній банківській практиці протягом тривалого періоду часу використовувалось дещо відмінне від світової практики тлумачення терміна «депозит», згідно з яким депозитами вважалися лише кошти, внесені на рахунки строкових вкладів. Крім того, це були внески юридичних осіб, тоді як кошти, внесені до банків населенням, прийнято було називати «вкладами». У результаті використання такої термінології вважалось, що депозитні ресурси банків формуються шляхом мобілізації коштів на депозитні рахунки підприємств, організацій, установ та на вкладні рахунки населення. Через це взагалі не використовувалось таке загальноприйняте в міжнародній банківській практиці поняття, як «депозит до запитання» чи «переказний депозит».

У зв'язку з цим слід зазначити, що відповідно до вітчизняного законодавства: «депозит (вклад) – це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без

зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору» [6].

Звертаючись до класифікації депозитних ресурсів, слід зауважити, що сучасна банківська теорія і практика характеризується великим різновидом депозитів та депозитних рахунків [7–9]. Це зумовлено бажанням банків в умовах сегментованого висококонкурентного ринку повністю задовольнити попит різних груп клієнтів на банківські послуги і залучити їхні кошти для збереження на банківські рахунки, проте виходячи із практики діяльності вітчизняних банків усі депозити прийнято поділяти на: депозити до запитання, строкові депозити та ощадні депозити. Практично всі інші види депозитних ресурсів банку залучаються під комбінацію з означених депозитів.

Отже, формування банківських ресурсів за рахунок депозитних джерел – найважливіша основа організації фінансово-економічної діяльності банку в цілому, а ефективне управління залученням ресурсів банківської установи є однією з передумов її рентабельної діяльності та подальшого фінансово-економічного розвитку. Тому до основних завдань процесу забезпечення достатності депозитних ресурсів у банку належать:

- використання таких фінансових джерел, що дадуть змогу мінімізувати витрати на залучення коштів;
- оптимізація процентних ставок за депозитами залежно від строків та інших характеристик;
- забезпечення раціонального співвідношення між різними джерелами депозитних ресурсів;
- підтримка оптимальної структури залучених та позичених коштів;
- аналіз та прогнозування показників щодо достатності депозитних ресурсів у банківській установі.

У зв'язку з цим, слід виділити функції, які притаманні процесу забезпечення достатності депозитних ресурсів банку:

- функція забезпечення – банківська установа повинна повністю забезпечити свою фінансово-економічну діяльність депозитними ресурсами для виконання активних операцій, отримання максимального прибутку і підтримання фінансової стійкості;
- розподільча функція – процес використання депозитних ресурсів для забезпечення ліквідності банку і максимальної прибутковості банківських операцій;
- контрольна функція – застосування та розрахунок відповідних показників, які визначають достатність депозитних ресурсів щодо їх формування і використання.

Слід також підкреслити, що процес управління депозитними операціями передбачає наявність комплексу стратегічних і тактичних фінансово-економічних заходів, які здійснюють банки з метою акумулювання тимчасово вільних грошових коштів клієнтів для створення власної депозитної бази.

Стратегічне управління депозитами передбачає врахування всього комплексу факторів, що створює зовнішнє середовище для фінансово-економічної діяльності банків, та містить заходи, спрямовані на збільшення частки банку на ринку депозитних ресурсів. А до тактичних інструментів управління депозитними операціями банківської установи належать:

- удосконалення порядку та швидкості виконання депозитних угод;
- підвищення якості роботи персоналу, що займається депозитними операціями;
- впровадження нових форм роботи з клієнтами;
- зниження ризику здійснення депозитних операцій клієнтами.

Таким чином, стратегічне управління депозитною діяльністю банку передбачає дослідження депозитного ринку та дослідження попиту і пропозиції на депозитні послуги. В основі тактичного управління депозитними операціями банку лежить першою чергою прийняття чітких управлінських фінансових рішень щодо обсягу та якості депозитного портфеля. У зв'язку з цим з метою створення ефективної структури та залучення достатнього обсягу депозитних ресурсів, повинні застосовуватися різні методи управління залученими коштами, які прийнято поділяти на цінові та нецінові.

Цінові методи управління депозитними ресурсами передбачають використання відсоткової ставки у боротьбі за вільні грошові кошти фізичних та юридичних осіб, оскільки підвищення процентної ставки стимулюватиме власників фінансових ресурсів приносити грошові кошти до кредитної установи, тоді як зниження відсоткової ставки навпаки, призведе до стримування передачі вільних фінансових ресурсів до банку або й взагалі до вилучення грошових коштів із вже відкритих клієнтами депозитних рахунків для передачі в іншу банківську установу, в якій відсоткова ставка є вищою.

Для нецінових методів управління депозитними ресурсами банку характерним є застосування різноманітних прийомів заохочення клієнтів, які не пов'язані зі зміною процентної ставки та включають певні маркетингові заходи:

- реклама;
- підвищення якості обслуговування;
- розширення асортименту банківських продуктів;
- надання додаткових безкоштовних послуг;
- розташування філій у місцях, наближених до клієнтів;
- проведення лотерей серед клієнтів, за допомогою яких розігрується додаткова процентна ставка за депозитом;
- пристосування графіка роботи до потреб клієнтів;
- безкоштовна розсилка виписок за рахунками;
- відкриття депозитів новонародженим з підвищеною відсотковою ставкою як подарунок від банку;
- проведення безготівкових розрахунків за допомогою пластикових карток, випущених під депозитний рахунок;
- надсилання клієнтам привітань і подарунків до свят від імені керівництва банку тощо.

У зв'язку з цим слід зазначити, що використання нецінових методів потребує значних затрат, тому вище керівництво бан-

ку обов'язково повинно порівнювати витрати, пов'язані з підвищенням процентної ставки, з витратами, які будуть супроводжувати впровадження маркетингових заходів [10, с. 102–103].

Звертаючись до історії, слід зауважити, що швидкий розвиток нецінових методів управління спостерігався у США після прийняття в 1933 році Закону Гласса – Стігола, окремі положення якого були спрямовані на жорстке регулювання розміру відсоткових ставок за банківськими депозитами з метою захисту банків від надмірної конкуренції у сфері залучення коштів. Проте, як показала практика, такі дії не дали бажаних результатів, а призвели до встановлення прихованих ставок та пошуку нових методів залучення коштів – випуску комерційних паперів. І лише у 1980 році Конгрес США прийняв Закон про дерегулювання депозитних установ, яким знімалися обмеження щодо рівня виплат за депозитами. Таким чином, об'єктивна необхідність пошуку нових джерел і способів залучення депозитних ресурсів сприяла удосконаленню нецінових методів управління ними [11].

На відміну від розвинених країн в Україні банки надають перевагу саме ціновим методам управління, оскільки депозитні ставки централізовано не регулюються і встановлюються самостійно менеджментом банку залежно від потреби в залучених коштах. Тому очевидним є те, що депозитні ставки значно відрізняються між собою не лише в динаміці, а й від самих банків. Проте зазначимо, що в умовах загострення конкурентної боротьби в банківській сфері належну увагу слід приділяти саме неціновим методам управління, тому що підвищення депозитних ставок має певні економічні обмеження і застосування цього методу управління не завжди дає бажані результати, оскільки високі процентні ставки, порівняно з іншими банківськими установами, можуть свідчити про погіршення фінансового стану даного банку і, як наслідок, підвищення ризику неповернення коштів для майбутнього вкладника.

Висновки

Підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що депозитні ресурси є основним джерелом стабільних зобов'язань банків, а управління депозитними операціями є однією з важливих складових фінансово-економічної діяльності банківських установ. Водночас на формування строкових депозитів впливає багато макроекономічних і внутрішньобанківських факторів, які прямо не пов'язані із залученням коштів (репутація банку, стан корпоративного управління тощо).

Для забезпечення розвитку вітчизняної економіки необхідною умовою є зростання обсягів депозитних ресурсів банків, використовуючи різні методи управління та прогнозування. При цьому при визначенні достатності депозитних ресурсів необхідно враховувати завдання й функції, які вони повинні виконувати з метою забезпечення ефективної фінансово-економічної діяльності банківських установ.

Проведений аналіз зобов'язань банків показав, що після падіння їх обсягів у 2009 році відбувається поступове зростання, в основному за рахунок строкових депозитів. Банки вдосконалюють шляхи залучення коштів населення і суб'єктів господарювання, що дає можливість збільшувати загальні обсяги активних операцій та першою чергою кредитувати потреби вітчизняної економіки.

Отже, проведене дослідження дає змогу зробити загальний висновок, що з метою забезпечення стабільності розвитку банківської системи України потрібно подальше вдосконалення ресурсної бази банківських установ, а саме: забезпечення розширення використання вітчизняними банками коштів населення та домашніх господарств як основного джерела строкових фінансових ресурсів, оскільки такі ресурси є стабільними і прогнозованими (за умови відсутності політичних потрясінь), а також характеризуються високою швидкістю та відносно невеликою вартістю залучення і оформлення. Тому можна з упевненістю стверджувати, що строкові депозити, особливо в умовах нестабільності на зовнішніх фінансових ринках, залишаються основним і надійним джерелом ресурсів банку та забезпечують стабільне здійснення його фінансово-економічної діяльності.

Список використаних джерел

1. Основні показники діяльності банків України [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>
2. Фролов С.М. Банківська справа і основи митного регулювання в Україні: теорія та практика: навч. посіб. / С.М. Фролов. – К.: Університетська книга, 2004. – 368 с.

3. Васюренко О.В. Банківський менеджмент / О.В. Васюренко. – К.: Академія, 2001. – 320 с.

4. Васюренко О. Ресурсний потенціал комерційного банку / О. Васюренко, І. Федосік // Банківська справа. – 2002. – № 1. – С. 58–64.

5. Абралава Н.А. Депозитний потенціал коммерческого банка / Н.А. Абралава // Вісник Української академії банківської справи. – 2004. – № 2 (17). – С. 62–66.

6. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III [Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

7. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: навч. посіб. / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. – Суми: Університетська книга, 2007. – 523 с.

8. Аналіз банківської діяльності: підручник / [А.М. Герасимович, І.М. Парасій–Вергуненко, В.М. Кочетков та ін.]; за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. А.М. Герасимовича. – К.: КНЕУ, 2010. – 599 с.

9. Банківські операції: підручник – 3-тє вид., перероб. і доп. / [А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.]; за заг. ред. д-ра економ. наук, проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.

10. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Л.О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.

11. Роуз П.С. Банковский менеджмент / П.С. Роуз. – [пер. с англ.] – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.

А.О. ЗАЙНЧОВСЬКИЙ,
д.е.н., професор, Національний університет харчових технологій,
Т.М. ІВАНЮТА,
к.е.н., доцент, Національний університет харчових технологій

Оцінка ефективності системи фінансово-економічної безпеки підприємств харчової промисловості та обґрунтування управління можливими наслідками загроз і використання можливостей

У сучасних умовах господарювання успішність ведення бізнесу багато в чому залежить від ефективної системи фінансово-економічної безпеки підприємства.

На сучасному етапі науковцями та практиками пропонуються методи оцінки ефективності стану безпеки підприємства і не приділяється увага оцінюванню саме системи безпеки.

Оскільки створення системи фінансово-економічної безпеки та налагодження її функціонування вимагає тривалого часу, затрат коштів та індивідуального підходу, передбачається окремо розраховувати показники «ефективності створення» та «ефективності функціонування».

Якщо за певних умов неможливо кількісно оцінити ймовірні збитки від реалізації загроз або прибутки від використання можливостей та величину необхідних ресурсів для здійснення дій, пропонуємо застосування матриці для обґрунтування управління можливими наслідками.

Ключові слова: економічна безпека, підприємство, харчова промисловість.

А.А. ЗАЙНЧОВСКИЙ,
д.э.н., профессор, Национальный университет пищевых технологий,
Т.Н. ИВАНЮТА,
к.э.н., доцент, Национальный университет пищевых технологий

Оценка эффективности системы финансово-экономической безопасности предприятий пищевой промышленности и обоснование управления возможными последствиями угроз и использования возможностей

В современных условиях хозяйственной деятельности успешность ведения бизнеса во многом зависит от эффективной системы финансово-экономической безопасности предприятия.

На современном этапе учеными и практиками предлагаются методы оценки эффективности состояния безопасности предприятия и не уделяется внимание оцениванию именно системы безопасности.